

PIWO (437) *sb n*

o jasne.

sg *N* piwo (67). ◇ *G* piwa (128). ◇ *D* piwu (3). ◇ *A* piwo (103). ◇ *I* piwem (52); -em (9), -(e)m (43). ◇ *L* piwie (68). ◇ *pl N* piwa (1). ◇ *G* piw (5). ◇ *A* piwa (10).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XIX w.

1. *Napitek, napój, trunek (1)* : Potus, Trunek/ picie/ piwo. *Mącz* 316b.

2. *Napój niskoalkoholowy powstały przez fermentację wyciągu słodowego przy użyciu chmielu; cerevisia Murm, Mymer¹ Miech, Mącz, Cn; cervisia Mącz, Modrz, Calep, JanStat, Cn; ceria, curmi Calep; vinum cereale Cn (435) : ZapWar 1521 nr 2262, 1529 nr 2473; ForCnR A2; Murm 164; Mymer¹ 40v; BartBydg 223b; Piwo aby do czyŝtych á nie wŝtęchłych beczek było lano. FalZioł V 64v; niechayże on człowiek truty po ranu y na nocz pije dobri trunek ciepło onego piwa/ winidzie z niego wŝytka trucizna vriną. FalZioł V 74v, I 16d, 64c, 116d [2 r.], IV 3d, V 27 (13); Przeto lepiej iest ieden trunek albo dwa pirwey piwa wypić potim winem przyłożyć *GlabGad* K7, G8v, K7; *March³* V8v; aby rzemięŝla, korcze, miary i lokcze przedawania, zboza, piwa, y ynne wŝtawy spraviedlivie bely zachovane *ComCrac 1543/12; LibMal 1544/84, 85, 85v, 89v, 1546/116 [2 r.] (10); RejRozpr* D3v, G3, H, H2v, I2v; *RejKup* c7v, c8; *KromRozm II* t4v; *BielKom* Fv; Thák teŝ ŝkapi rodzicy wolą ná co inŝtego dobyć z myęŝkáká ná piwo álbo ná co inŝtego co ŝwyátu ŝluzý/ niŝby myeli ŝynowi dobrze wczýnić *GliczKsiqž* M2v, M6v; *LubPs* C; *KrowObr* 80v; chocia y czáfem wpádnie/ Y po wŝy we błoto/ á piecá dopádnie/ A grzaneczká w dunicy przed nim w piwie pŝywa/ Iuŝ wŝytkiego zápomni iáko pan vzywa. *RejWiz* 13v, 66v, 67, 172v; *UstPraw* E; *RejFig* Cc5, Cc7v; Day pánu czyńŝ/ pániey Geŝ/ ŝtároŝcie ná piwo. *RejZwierz* 129v; Ale to wŝytká roŝkoŝ/ piwem łeb zámuŝnac. *RejZwierz* 139v, 101; (*nagł*) Rzeczy do srebra oddane (–) *NAPRZOD* Konew wielka czenowa dla noŝzenia piwa do ŝtołu pannam 1. *WyprKr* 117; *Goski* 20v; *BielKron* 291v, 292, 446; Assula, Szkudełka/ álbo Spund którym piwo w kłodách záŝpunduyą. *Mącz* 18a; Metonymia, Latine transnominatio, Przekrŝczenie/ Przemienienie ymienia gdy ŝćklenicá bywa brána miáŝto piwá które w niey yest. *Mącz* 219c; *Intrita panis*, *Drobińká chlebá/ piwo s chlebem álbo farmuská. Mącz* 451b, 50b, 137a, 140a, 264c, 302a, 513b; *SienLek* 51, 52, 56, 57, 58v (39); *BielSat* G4v; A przodkowie náŝy zyadŝy geŝ á ŝmáŝoną pieczenia á groch z iągłami/ á poŝtáwiwŝy donicę ná ŝtole pieprzem nátarthą s piwem á z grzankámi/ wzywáli wolnych á wefołych myŝli ŝwoich *RejZwierz* 190v, 7, 61v, 67, 72v, 108 (14); *PaprPan* Z4v; *ModrzBaz* 33v, 142; *Oczko* 23v, [42v]; A gdy pań ich przyedzie iako do poddanych ŝwych, ŝą się tak przed prawem náŝym zezwolili, pa^{nv} czefć czynić ŝpolecznie, ŝkladaiąc ŝię na piwo, ktore vmyŝlili kłodą na przyazd pana ŝwego wyŝtawiać. *ZapKoŝcier* 1580/11, 1582/36v, 1584/43; *StryjKron* 160 [3 r.]; *KochFr* 10, 71, 134; bo iáko rad iadał potráwy trefne/ tákŝe teŝ rzadko pijał piwo dobre/ iedno gorzkie/ kwáŝne/ ná ofátetek y mętnie *WerGoŝc* 242, 223, 235; *BielSen* 18; *KochPieŝ* 20 [2 r.], 21 [2 r.]; *Kmiotek* tylko w Niedzielę piwá trochę ŝkuŝi/ Iuŝ ná to cály tydzień cięŝzko robić muŝi. *BielRozm* 11, 16v; *Calep* 183a, 184a, 280a, 1153b; *Klucznik* *Lećie* záwŝdy przed obiádem ma opátrowác/ áby chłodne piwo do ŝtołu przy Pánie bywáło/ żeby to wczás lodem opátrzył. *GostGosp* 56; *Vrzędnik* ma przygládác/ áby kárczmy bez piwá nie bywály; á tego pilnie ŝtrzedz/ lećie żeby nie zákwáŝniáło/ á ŝimie áby było wyŝtałe *GostGosp* 136, 24 [3 r.], 40, 54, 58, 134 [5 r.] (22); *KochPij* C3v; *WyprPl**

C; *SarnStat* 284, 378, 622, 929 [3 r.], 1173, 1310; *CzahTr* K4, K4v; *PaxLiz* Dv; *SkarKazSej* 666b, 704b; Poniżej w lewo czerwieni fię dawny Włodfláwek/ xięzą/ cłem y piwem fláwny. *KlonFlis* G; *KlonWor* 34, 50; [[každy mieszczanin, który piwo warzy] winien dać ćwierć piwa na zamek za grosz *LustrRaw* 88].

W połączeniu z nazwą naczynia będącego często miarą pojemności [w tym: *achtel* (5), *beczka* (7), *dzban* (4), *faska*, *garniec* (2), *kloda* (4), *konew* (3), *kubek*, *kufel* (3), *kwarta* (2), *łagiew*, *ścklenica*, *waza* (5)] (37): *FalZioł* V 64v; [*Marcholt miał*] wárgi wielkie á miáffe/ ták/ iż każdy mógł kwartę piwá fnich wynieść *March*³ T7; *RejRozpr* A3; *LudWieś* A3 [2 r.]; dala za 11 dzbanow pywa po 5 quarthnik *LibMal* 1552/172, 1546/115v, 116v, 1550/157; *GroicPorz* z; *RejWiz* 73; *Vas cervisiae*, *Kłoda*/ *beczka* piwá. *Mącz* 476a, 150c; *SienLek* 56; *BielSat* C2, E; *RejZwierc* 241; *StryjKron* 160, 161 [2 r.]; ta ma napyerwy stronye litkup zaplaczycz jako kłodę pywa *ZapKościar* 1584/51, 1582/35, 1584/51, 52v, 1585/62v, 1586/ 68, 1587/71v; *KochFr* 118; *WerGość* 223; *BielRozm* 18, 32; *Beczka* piwá ma byđź wźędzie táka/ która będzie miáła w łobie gárnicy piwá/ wylźy omienionych siedmdziesiąt y dwa. *SarnStat* 280, 280, 970; *GosłCast* 75; *PaxLiz* C4v, E3v; [*LustrRaw* 88].

W połączeniu z nazwą terytorialną [w tym: *kościarskie* (5), *wrocławskie* (2), *gdańskie*, *świdnickie*, [*kłodzkie*, *nyskie*]] (9): *BielKron* 378; a ktoby [*lege*: ktora by] strona strony thego kupu nyetrzymała przepada wyny 10 slotych na Ratus a nam przyłzyefłnyem walzym pywa *Kofłczyerłkiego ZapKościar* 1582/8v, 1582/35, 1584/51, 1585/62v, 1586/68, 1587/71v; *PIwá Wrocławłkiego/ áby żaden do Korony wozić/ y w Mieściéch/ y w miáłteczkách/ tákże y po wsiách łzynkować nie śmiał/ pod winą czternaścia grzywien. SarnStat* 284, 284; [wiertelik wina węgierskiego, białego, naruszonego; barełka octu z piwa wrocławskiego to jest szepczu. *InwMieszcz* 1584 nr 254; *Daniel Lux* s *Sniowa* towar przywiózł Żyda krak(owskiego) *Jakuba Gaja* i piwo in proprium usum *nyskie HandelŻyd* 95, 97].

W połączeniach szeregowych (7): *LudWieś* B4, B5; *Wino mętne/ á takież piwo/ álbo miód/ niedobre SienLek* 8v, 8; *WerGość* 227; iżeby od żaków/ [...] którzy łobie [...] przefyłaią w iedzeniu w pićiu/ żywnościach/ we zbożu/ w mące/ łłodzie/ w piwie/ w winie/ y innych trunkách [...] żadného cła áni podatku álbo dziesięćiny nie brano *SarnStat* 202, 17.

W porównaniach (4): *Pan młody* [...] *Chociay fię precz powlecze choć domá zoftanie/ Długo tu iuz łpokoyna głowá nie może być/ Záwždy by młode piwo muśi fię w niey kręćić RejWiz* 90; *ABowiem poftáwy y łpráwy káżdego człowięka/ á zwł[á]fzczá młodego/ łą też iáko młode piwo álbo wino/ ktore gdy fię tribuie/ włzytko s łiebie ná wirzch wyrzući. RejZwierc* 19. Cf »jako(by) złe piwo warzyć«.

W charakterystycznych połączeniach: *piwo chłodne* (2), *chmielne barzo, ciepłe, czyste* (2), *dobre* (9), *gorzkie, kisające, kwaśne, mętne, mięzsze, nakwaśniałe, niesmaczne, nie uwarzone dobrze, niezwiertzałe, pite, podlejsze, proste* (2), *przemierzle, rokoszne, rzadkie* (2), *smołą trącące, ukisiałe, z imbiere, złe* (7), *w czas żytne; piwo kisa; piwa nalać* (2), *napić się, przytęchnienie, skażenie* (2), *złanie, piwo chłodzić, dawać na borg, (w)lać* (2), *mierzyć, pić (wypić, pijać)* (32), *placić* (2), *przelać, skazić* (2), *zaszpuntować; piwem dopić, dolewać* (2), *łeb zamusnąć, sławny; za piwo dać; biegać po piwo; z piwem (wy-, na)pić (się)* (26), *uwarzony, wierciany; w piwie (wy)pić* (5), *(u-, na-, po)warzyć* (38), *warzqcy*.

Przysłowia: *RejJóz D; POżrzymy ná wŃchod Ńłóńcá [na naszych wschodnich siąsiadów] co Ńie z námi dzieie/ A Ńnadź ná to wŃpomniawŃzy cźáŃem Ńerce mdleie. Bo Ńie to piwa pewnie nigdy nie wŃtoi/ A co dáley to bárziesy iefzcsze Ńie Ńnadź broi. RejZwierc 246.*

Kto niema zacz ten piwo pij *RejRozpr G4.*

Każdy Ńię s Cźartem naŃwarzi Co przewas złe Piwo warzi *RejKup t4, t2.*

Abowiem ty wŃzeteczne márne lichotarze/ Záwždy Pan Bog y domá y ná Ńtronie karze. [...] Dawnoć tę ná to piwo wiechę wyŃtáwiono [= *ta sprawa jest wiadoma, oczywista*]. *RejWiz 70v.*

Zwroty: »szynkować piwo; szynk (*a. szynkowanie*) piwa« [*szyk zmienny*] (4;2): *LibMal 1544/93 [2 r.]*; *ZapKościar 1587/69v*; A komuźkolwiek przez nas Ńá nádáné liŃty/ wolnoŃci do Ńzynków piw tákowych/ tákie vchwałá Séymowá podnoŃimy y káźimy. *SarnStat 284, 239, 972.*

»utoczyć (*a. natoczyć*) piwa; toczyć piwo« [*szyk zmienny*] (4;1): *Indocillare, natoczicz pywa. BartBydg 223b; FalZioł V 64v*; I zna Ńzyá kthemv ze myála wolya thego tho pywa vthoczicz alye yey wthem klyucz then zginall *LibMal 1546/115v, 1546/115v [2 r.]*.

»piwo warzyć (*a. zawarzyć, a. warzać itp.*); piwa warzenie (*a. war, a. przywarzenie*); piwo [*czyjej*] warzy; piwo uwarzone« [*szyk zmienny*] (15;6;1;1): *FalZioł V 64v; MiechGlab 78; [Bachus] Ludzyem záłóżył piwnice/ Y piwá náuczył wárzyć/ Gdy Ńie wodá nie chce zdárzyć BielKom E7; RejWiz 97, 100, 192; Ktoryby Sláhcíc wárzył piwo w mieŃcie ku Ńwo iey [!] potrzebie á żywnoŃci/ táki wolen od czopowego. UstPraw Gv; RejZwierz 136v; Mącz 337c; RejZwierc 72; ZapKościar 1582/33, 1584/43; GostGosp 134, 138, 140; SarnStat 284, 972; CzahTr K3v [2 r.], K4, K4v, Lv; Máłmázyiá cebrámi/ muŃzkátellę noŃzá: A o piwo Ńwey warzy iuź dźis áni proŃzá. KlonWor 56.*

»(jako) (złe, kwaŃne) piwo (z sobá, po Ńwiatu) warzyć; [piwa nawarzyć]« = (s)powodować kłopoty (8): *Mála roŃkoŃz z zyŃku tego Iáko by złe pivo wárzył Bowiem Ńie cály dzień Ńwárzył RejRozpr H, Gv; Acz Ńię maczie oco Ńwarzyć QwáŃne piwo Ńłoba warzyć RejKup d8; RejWiz 66, 79v, 164v; Sementem malorum facere, Złe piwo wárzyć/ to yeŃt roŃtyrki miedzi ludźmi płóđzyć. Mącz 381c; ActReg 116; [Ale iuź thá burzká wŃtawa. (-) A iáko: vgodá: (-) Nie ták vgodá/ iáko władzá KrólewŃká/ [...] zwáŃzczá iź widźieli ci/ kťórzy tego piwá náwárzyli/ iź nie ták im kiŃa/ iako Ńye nádźiewáli. SolikZiem Gv].*

Wyrażenia: »piwo białe« (2): *Piwo białe czyŃte vkifiałe/ z flodu dobrego/ czyŃtego ziarna, á nie zaprzálego/ á w ktoremby Ńie czerwie nie rodziły/ z wody czyŃtey ciekáczey/ y dobremi drwy wwarzone. FalZioł V 64v; SienLek 51.*

»czarne piwo« = *zythum Mącz, Cn; cerevisia bathavica a. celia, a. saxonica, zitus Murm; cerevisia Mącz; cerevisia nigra Cn [szyk 4:3] (7): Cerevisia saxonica. GerŃtenbyer. Cźarne pywo. Cerevisia bathavica, Zitus, cerevisia Celia, potus in partibus hispaniae vini non feracibus Murm 164; FalZioł I 13d, 113d, V 74v; LibMal 1546/ 114v; 115v; Zythum, latine cerevisia, Piwo/ teź márzec álbo czarne piwo. Mącz 513b.*

»piwo dymne« [= *o kolorze lub zapachu dymu*] (1): *Capnias, Piwo dymne. Mącz 37a.*

»piwo jęczmienne« = *hordeacea cerevisia Mącz; vinum hordeaceum Cn [szyk 2:1] (3): FalZioł V 64v; LibMal 1546/115v; Hordeacea cerevisia, Yęczmienne piwo/ Márzec. Mącz 158a.*

»lekie piwo« (1): *Cerevisiola Dón byer/ ader Ńcherber Lekye pywo. Murm 164.*

»piwo młode« [szyk 6:4] (10): Piwa mętnego dla drożdży, młodego nie wwarzonego dobrze/ [...] nie piy. *FalZioł* V 64v; *LibMal* 1546/116v; *RejWiz* 90; *Mucor cerevisiae*, Piáná álbo posiewanie ná piwie młodym kiáyającym. *Mącz* 235b; *SienLek* 43, 56, 80, 87; *RejZwierc* 19; *GostGosp* 138.

»obroczne piwo« = *piwo przeznaczone dla służby* (1): *Cibaria cerevisia*, *Obroczne á podlejšze piwo*. *Mącz* 52d.

»pošlednie piwo« = *piwo uzyskane przez powtórne zalanie wodą odciągniętego moszczu lub słod* (2): *BartBydg* 41; *Deuteria vinum secundarium*, *Poslednie wino*, *Cienkuř/ Doymek/ to yeřt poslednye pywo*. *Mącz* 84a.

»piwo prosne, z prosa warzone« [szyk 2:1] (2:1): [*Tatarzy*] *Wodę zową Su albo řuha*, *piwo profnę* [!] *Buza* [*Cerevisiam autem miharem seu ex milio facta^m (Buzam) nominant*] *MiechGlab* 22, 22, 24.

[»piwo stacyjenne«: Na tym przedmieřciu są dwa bednarza, ktorzy winni [...] robić sędy na potrzebę dworską dla piwa stacyjennego na przyjazd K. J. M. *LustrMaz* II 115.]

»stare piwo« [szyk 5:4] (9): *FalZioł* II 18b, V 113; Item zna yřch pywa řwego řtarego kthore řchynkowała pywem gořpodarřkym dolyewała *LibMal* 1546/117, 1546/116v; *SienLek* 103v, 148, 149, 149v; *GostGosp* 110.

»wodne [= *rozwodnione*] piwo« (1): *Aquata cerevisia*, *Wodne piwo/ To yeřt/ przebráne*. *Mącz* 13b.

»piwo wystałe« = *piwo sklarowane przez odstanie, bez uřycia řrodków chemicznych* [szyk 6:2] (8): *Wina/ miodu nie pić, iedno piwo rzadkie/ wyřtałe/ ale by ielřcze lepřza Tyzanna* *FalZioł* V 82, V 64v; *SienLek* 6, 8, 102v, 106v, 149, 157.

»piwo z pszenice« = *potio ex tritico Cn* (3): *Piwo z řpzenicze ielřth na zdrowřze y řytnieyřze řřłowiekowi* *FalZioł* III 25b; *SienLek* 6, 8.

Zestawienie: »konweńskie piwo« = *sporřadzane przez zakonników* (1): *Cerevisia monasteriensis*, *Gryřfinck Konwenřkye pywo. hanc quidem myrtheam dicunt, que ex myrtho, baccis et aliis quibusdam rebus cocta sit. Nonnulli nova voce, sed fortassis ab re fictu scormorium appellare malunt.* *Murm* 164.

Szeregi: »(tak) piwo, (a, i, jak(o)) gorzałka« [szyk 7:1] (8): *RejWiz* 97; dni im [zły urzędnik chłopom] zá robotę odpuřcza. A óni mu piwá á przodkiem gorzałki kupuią. *Strum* L4; *ZapKořcier* 1582/33; *SarnStat* 230, 348, 972 [2 r.]; Iáko ktorego záłápi pijáno/ Ták wieczor piwem iák gorzałką [!] ráno. *CzahTr* Lv. [*Ponadto w połázeniach szeregowych 3 r.*]

»piwo, (a, albo) miód« = *cerevisia aut medone* *Miech* [szyk 4:1] (5): *MiechGlab* 89; *SienLek* 81; *BielSat* D3v; *Szechár/ káždé pićie ktore vpaia/ iáko/ miód/ piwo oporcř winá. BudBib* I 306d *marg*; *BielRozm* 29. [*Ponadto w połázeniach szeregowych 4 r.*]

»((a)ni, bądź, nie) wino (li), (albo, i, a, (a)ni, jedno, teź) piwo (li)« = *vinum aut cerevisia* *Miech*, *Mącz*, *Modrz* [szyk 59:25] (84): *BartBydg* 41; *FalZioł* I 13d, 79a, 127d, V 46, 83 (11); *GlabGad* K7; *MiechGlab* 62; Ielřtli baczysz řeř chudzi[na] Piy piwo á niechay winá *RejRozpr* H4v; *RejKup* Rv; *GliczKsiąř* G6v, I5v; *KrowObr* 226 [2 r.]; Nie więcey w Herbie ielřt bes řkutku zacnořci/ iáko liřt w wieřze álbo w wieńcu zacnořci bes piwá álbo bes winá. *OrzRozm* Q; *BielKron* 277, 290 [2 r.], 290v, 318, 387, 397v; *Fumarium*, *Dymna dziurá/ álbo miesce gdzie wino álbo piwo odkiařawa. Mącz* 139b, 33c, 38d, 48c, 137b, 257b; á tym řye po kilá dni řywić/ [...] á ná tho iácy piwo trzebá pić á nie

Wino. *SienLek* 89, 17v, 39v, 41, 50, 51 (36); *RejZwierc* 19, 111, 242v, Bbb3; *ModrzBaz* 36v; *Oczko* 19, 20v, 24v, 28; *StryjKron* 567; *CzechEp* 362; *WerGość* 211; *BielSjem* 31; *WujNT* 151. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.]

W przen (4) :

Zwroty: »piwo (u)siec« (2): *RejZwierc* 237a; Dąć przodek w tym męłtwie [*tj. piciu*]: łam póydę ná łóże. Iuż ty bądź tym rycérzem/ co piwo všieczełz *KochPieś* 20.

»rozum utopić w piwie, w winie (albo w gorzałce)« [*szyk zmienny*] (2): Ták y káždy człowiek opiły/ gdy fię zbytnim pićim obciáży y záleie [...] iuż ten pewnie w piwie/ w winie/ álbo w gorzałce rozum łwoy włytek vtopić/ y łam vtonąć/ á gárdłem przypláćić muśi *WerGość* 228, 213.

Przen (2) : Przeto ten Miefiącz czały będzie fię pokazował iałny/ ale fię na wielkie łniegi zbierać będzie/ á ieżowie łwe browary na warzenie piwa nagotuią. *LudWieś* B3; trudnołie będzie łprawic miał [*ten zły zwajca*] y litzbe vtzinic iełli mu fię pokazecie nie piwem Polłkiem iako on nas zowie/ nie wirodkami ani Ciframi ale prawdziwemi potumki przodkow wałzich. *PaprUp* K.

a. Picie piwa (11) : A thak vbacziwłchi czałz gdi na piwo vydzye gołpodinya zabyem a pyenyadze zabrawłfy precz poydziem. *LibMal* 1543/76v; Iłch wełszrzone bliłko przełchła ydacz spywa od schwaba krawcza wyeczor wzyąła rąbek Hannye. *LibMal* 1551/162v; włchamy wyeczor gdi bel napywye wylomyła okno do theyze komory *LibMal* 1552/167, 1543/76v [2 r.], 1544/81v, 1552/168; Apud hunc vicinum nostrum potitat, V tego łąliáda nałzego vłtáwicznie, przełži ná piwie. *Mącz* 316a; *RejZwierc* 27.

W połączeniu szeregowym (1): Niemniey czy, ktorzi inłłe sgarłłaią, a ku nierządnołczy, iako na igrę, na wino, na piwo, y na inłłe niełtatki/ w łłprawach/ przywodzą: maią bycz karani *ListRzeż* w. 43.

W charakterystycznych połączeniach: iłć (*przyjłć*) z piwa (3); wyjłć na piwo; być na piwie (3), przełżeć, strawić.

Wyrażenie: »wspolne piwo« (1): A Czo łie thicze wspolnego piwa, tho łie czeladzi niema bronicz po czas *ListRzeż* w. 44.

3. Rodzaj podatku (czopowe) od sprzedaży piwa (1) : Są też pláty rozne w miáłteczkách/ iáko piwá [,] koleyne/ y inne dochody *GostGosp* 142.

Synonimy: 1. napitek, napoj, picie, trunek.

Cf **PIWOWAR**, **[PIWOWARCZYK]**, **[PIWOWARKA]**, PIWOWARNY, **[PIWOWARSKI]**